

УДК 340.5:342.3(53)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.32>

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ КОРОЛІВСТВА МАРОККО: ЗАГАЛЬНІ РИСИ

Зінченко О.В.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри прав людини та юридичної методології,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000-0001-6083-8727*

Зінченко О.В. Конституціоналізм королівства Марокко: загальні риси.

В статті досліджуються загальні риси марокканського конституціоналізму, для якого характерним, на відміну від інших конституцій арабських монархій, є закріплення на конституційному рівні дозволу на існування політичних партій та Конституційного суду при офіційному закріпленні ісламу в якості державної релігії та мусульманського права як основи правової системи держави. З'ясовано особливості Конституції Марокко, її основні характеристики, які розкривають принципи побудови системи влади в означеній державі, стан закріплення прав людини та інші нюанси. Показано, що конституційний лад королівства Марокко встановлюється та врегульовується Конституцією Марокко. Для нього характерними є орієнтованість на західні правові системи, закріплення повноти і різноманітності національної ідентичності та неподільності суверенітету, поділу влади при монархічній формі правління, проголошення Марокко конституційною монархією, демократичною державою із парламентською формою правління та світською системою влади, закріплення прав людини та їхня гарантованість, територіальна цілісність із поєднанням гарантування місцевого самоврядування та вдосконаленням регіоналізації, проголошення ісламу державною релігією із одночасним гарантуванням громадянам свободи віросповідання, наявності демократичних інституцій, в першу чергу Конституційного суду Марокко, дозволом на існування політичних партій, закріплення мусульманського права як основи правової системи держави. Висвітлено, що Королівство Марокко є єдиною цілком суверенною державою, яка належить до Великого Магрибу і дотримується його стратегічної мети, зокрема, забороняти і боротись з будь-якими видами дискримінації на статевому ґрунті, на расовому ґрунті, на ґрунті віросповідання, культурних цінностей, соціальної та релігійної приналежності, на ґрунті мови, інвалідності та інших особистих обставин. Показано, що держава прагне до досягнення рівності прав чоловіків та жінок, їх участі у політичному, соціальному і культурному житті. Доведено, що, не дивлячись на проведення вільних виборів, багатопартійність, саме монарх займає провідну роль у здійсненні влади в державі, а в Конституції немає місця реальним гарантіям закріплених прав і свобод людини та процедури їхньої реалізації.

Ключові слова: Марокко, конституція, конституціоналізм, система влади, права людини, мусульманське право, арабська монархія.

Zinchenko O.V. Constitutionalism of the Kingdom of Morocco: general features.

The article examines the general features of Moroccan constitutionalism, which is characterized, unlike other constitutions of Arab monarchies, by the constitutionalization of permission for the existence of political parties and the Constitutional Court, while officially establishing Islam as the state religion and Muslim law as the basis of the legal system of the state. The features of the Constitution of Morocco, its main characteristics, which reveal the principles of building a system of power in the specified state, the state of human rights, and other nuances, are clarified. It is shown that the constitutional order of the Kingdom of Morocco is established and regulated by the Constitution of Morocco. It is characterized by orientation towards Western legal systems, consolidation of the completeness and diversity of national identity and indivisibility of sovereignty, separation of powers under a monarchical form of government, proclamation of Morocco as a constitutional monarchy, a democratic state with a parliamentary form of government and a secular system of government, consolidation of human rights and their guarantees, territorial integrity with a combination of guaranteeing local self-government and improving regionalization, proclamation of Islam as the state religion while simultaneously guaranteeing citizens freedom of religion, the presence of democratic institutions, primarily the Constitutional Court of Morocco, permission for the existence of political parties, consolidation of Muslim law as the basis of the legal system of the state. It is highlighted that the Kingdom of Morocco is the only fully sovereign state that belongs to the Greater Maghreb and adheres to its strategic goal, in particular, to prohibit and combat any kind of discrimination on the basis of sex, race, religion, cultural values, social and religious

affiliation, language, disability and other personal circumstances. It is shown that the state strives to achieve equal rights for men and women, their participation in political, social and cultural life. It has been proven that, despite the holding of free elections and multi-party system, it is the monarch who plays the leading role in the exercise of power in the state, and the Constitution has no place for real guarantees of the enshrined rights and freedoms of man and the procedure for their implementation.

Key words: Morocco, constitution, constitutionalism, system of government, human rights, Muslim law, Arab monarchy.

Постановка проблеми. Останнім часом арабські монархії привертають до себе все більше уваги дослідників, в першу чергу особливостями своїх правових систем та державного ладу. Але, не дивлячись на певну схожість, на наявність в них писаних конституцій в якості ядра національної правової системи, кожна з них має власні специфічні риси. Королівство Марокко відрізняється від інших арабських монархій наявністю демократичних інституцій, в першу чергу Конституційного суду Марокко, дозволом на існування політичних партій та іншим, при офіційному закріпленні ісламу в якості державної релігії та мусульманського права як основи правової системи держави.

Метою даного дослідження є з'ясування особливостей Конституції Марокко, її основних характеристик, які розкривають принципи побудови системи влади в означеній державі, стан закріплення прав людини та інших нюансів.

Стан опрацювання проблематики. В своїх дослідженнях різноманітні проблеми функціонування правових систем мусульманських держав зачіпали тим чи іншим чином багато науковців: Д. Лук'янов [1], О. Петришин [2], Т. Орлова [3], О. Львова [4], Л. Гришко [5], А. Рудик [6], А. Тагієв [7], Ю. Коломієць [8], В. Сухонос [9], В. Шаповал [10] та інші. Але проблема конституціоналізму Катару не стала предметом їхнього дослідження. Саме заповненню цієї прогалини і присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть територія нинішнього Марокко перебувала під контролем фінікійців, римлян, вандалів, візантійців і в VII ст. була завойована арабами. У 1912 р. Франція встановила над країною протекторат, північна частина якої потрапила під владу Іспанії. У 1956 р. королівство досягло незалежності. Сьогодні в Марокко діє Конституція 2011 року. Т. Орлова підкреслює, що Марокко разом із деякими іншими арабськими країнами «традиційно орієнтовані на Захід» [3, с. 707].

Конституція Марокко 2011 р. складається із Преамбули, чотирнадцяти розділів і 180 статей:

Преамбула;

Розділ перший. Загальні положення (ст. 1–18);

Розділ другий. Основні права і свободи (ст. 19–40);

Розділ третій. Про королівство (ст. 41–59);

Розділ четвертий. Про законодавчу владу (ст. 60–86);

Розділ п'ятий. Про виконавчу владу (ст. 87–94);

Розділ шостий. Взаємодія між гілками влади (ст. 95–106);

Розділ сьомий. Судова влада (ст. 107–128);

Розділ восьмий. Про Конституційний суд (ст. 129–134);

Розділ дев'ятий. Про регіони та інші територіальні одиниці (ст. 135–146);

Розділ десятий. Про Рахункову палату (ст. 147–150);

Розділ одинадцятий. Про соціально-економічну та екологічну раду (ст. 151–153);

Розділ дванадцятий. Про раціональне (належне) управління (ст. 154–171);

Розділ тринадцятий. Про перегляд Конституції (ст. 172–175);

Розділ чотирнадцятий. Прикінцеві і перехідні положення (ст. 176–180) [12].

Преамбула звеличує «Єдиного Бога» за надання народу Конституції, викладає законодавчі підстави її прийняття та затвердження референдумом, нагадує внесення змін до її тексту [12]. У Преамбулі викладаються задачі розвитку країни, зокрема, солідарного суспільства, у якому існує соціальна справедливість і відповідність прав та обов'язків громадян, суверенної мусульманської держави із національною єдністю та територіальною цілісністю, повнотою і різноманітністю національної ідентичності та неподільності. Наголошується теза про те, що сформульована шляхом конвергенції арабо-ісламських, амазигських, сахаро-хассанських елементів єдність збагачується і елементами африканської, андалузської, єврейської та середземноморської культур. Надана мусульманській релігії перевага у плані національного розвитку йде нарівні із відкритістю, помірністю, толерантністю та діалогом для встановлення взаєморозуміння між усіма світовими культурами та цивілізаціями. Проголошуючи іслам державною релігією, Конституція гарантує громадянам свободу віросповідання і називає суверенітет народним [31, ст. 2-3]. Однак Т. Орлова у своїх роботах виказує точку зору, що «світ ісламу додержується общинної моделі суспільного життя у всіх його

сферах»..., «стійкість традиційних цінностей й багатьох елементів трайбалізму є суттєвою перешкодою впровадженню у суспільство демократичних норм західного зразка...» [3, с. 695].

Королівство зобов'язується дотримуватись принципів, прав та зобов'язань відповідних хартій та конвенцій. Королівство Марокко є єдиною цілком суверенною державою, яка належить до Велико-го Магрибу і дотримується його стратегічної мети, зокрема, забороняти і боротись з будь-якими видами дискримінації на статевому ґрунті, на расовому ґрунті, на ґрунті віросповідання, культурних цінностей, соціальної та релігійної приналежності, на ґрунті мови, інвалідності та інших особистих обставин [31, преамбула].

На відміну від Преамбули, де викладались в основному принципи зовнішньої політики, перший розділ – «Загальні положення» – присвячений принципам державного устрою і внутрішньої політики. Королівство Марокко проголошується конституційною монархією, демократичною державою із парламентською формою правління та світською системою влади. Столиця, якою є місто Рабат, основним законом не згадується. Конституційний режим ґрунтується на принципі розподілу гілок влади, демократії та участі громадян в управлінні державою, на принципах рівності прав та обов'язків, дотримання помірних принципів мусульманської релігії. Територіальна структура королівства є децентралізованою і ґрунтується на принципах удосконалення регіоналізації. Народ обирає своїх представників до відповідних органів влади відкритим голосуванням. Іслам є офіційною релігією держави, яка гарантує свободу віросповідання інших релігій [12, ст. 1-3].

Держава прагне до досягнення рівності прав чоловіків та жінок, їх участі у політичному, соціальному і культурному житті. Політичні партії не повинні ґрунтуватись на релігійних, лінгвістичних, етнічних чи регіональних підставах або в цілому на будь-яких дискримінаційних началах, що суперечать правам людини. Створення політичних партій не повинне переслідувати мети повалення мусульманської релігії, монархічного режиму, конституційних принципів, демократичних підвалин, національної єдності або територіальної цілісності королівства. Профспілки мають захищати інтереси тих, хто їх створює. Конституція гарантує парламентській опозиції статус з усіма правами, які забезпечують виконання парламентської роботи та політичної діяльності [12, ст. 6-8, 10]. Основа легітимності демократії забезпечується вільними, прозорими і відкритими виборами. Забезпечується формування спілок і неурядових організацій у відповідності до законів. Громадянам Марокко надається право представляти законопроекти, а також подавати скарги у державні органи [12, ст. 11, 12, 14, 15].

Держава гарантує рівні права чоловіків і жінок цивільного, політичного, економічного, соціального, культурного й екологічного характеру. Право ж на життя є першорядним правом людської істоти. Кожна людина володіє правом на власну безпеку та безпеку своїх близьких, як і правом безпеки свого майна [12, ст. 19-21]. Кожна людина володіє правом конфіденційності приватного життя, доступу до відкритої інформації, виборчих органів та комунальних підприємств, рівного доступу громадян до засобів, що дозволяють користуватись правом на соціальний захист, медичне обслуговування, страхування, отримання якісної освіти, на працю й звернення до державних органів, на посаду державного службовця, на чисту воду та екологію, на постійний розвиток [12, ст. 24, 27, 31].

Гарантуються недоторканність житла, право власності, свобода думки, поглядів, їх висловлення в усіх формах, свобода творчості, публікацій, створення літературних і художніх творів та науково-технічних розробок, свобода безцензурних засобів масової інформації, зібрань, мирних демонстрацій, асоціацій, приналежності до профспілок та політичних партій, право голосу. Гарантується також рівний юридичний, соціальний і моральний захист усіх дітей, незалежно від їх сімейних обставин. Створена на законному шлюбі сім'я складає основоположний осередок суспільства. Держава гарантує її юридичний, соціальний та економічний захист як підвалину її єдності, стабільності та збереження [12, ст. 22, 25, 28, 29, 30, 32, 35]. Держава створює Консультативну раду у справах молоді для вирішення пов'язаних із нею проблем, визначає стратегію піклування про людей взагалі та з особливими потребами зокрема. Проголошуються злочином усі прояви расизму та насильства, геноцид, воєнні злочини [12, ст. 33, 34]. Громадяни зобов'язуються поважати конституцію, дотримуватись законів, захищати батьківщину та її територіальну цілісність, сплачувати податки і витрати у випадку природного лиха та катастроф [12, ст. 37-40].

Викладаючи особливості статусу короля Аміра Аль-Мулімініна, Конституція на перше місце виносить його релігійні повноваження. За допомогою дахіра він виконує різні надані винятково йому релігійні прерогативи, «контролює повагу до ісламу», виступає «гарантом вільного виконання культів», є головою Вищої Ради Улему і зобов'язаний розглядати подані їй питання. Ця Рада складає єдину інстанцію, що надає релігійні консультації перед офіційним затвердженням вирішених питань на основі приписаних принципів і догматів ісламу [12, ст. 41]. Лише після цього Основний закон проголошує короля керівником держави, її вищим представником, символом єдності нації,

гарантом постійного розвитку, незалежності і територіальної цілісності країни, головним арбітром у спорах державних організацій. Йому належить контроль поваги до конституції, захист демократичних свобод і дотримання міжнародних зобов'язань [12, ст. 42].

Королівська корона та конституційні права передаються у спадок від батька до сина по прямій чоловічій лінії у порядку першородства короля Мухаммеда VI, за винятком призначення спадкоємцем іншого сина. За відсутності потомків по прямій чоловічій лінії трон передається родичам-чоловікам бокової лінії на тих же умовах [12, ст. 43]. До досягнення королем повноліття (у 18 років) його конституційні повноваження здійснюються Регентською Радою, яка виконує функції консультативного органу до двадцятирічного віку монарха. Головою Регентської Ради виступає голова Конституційного суду. До складу Ради входять також глава уряду, голови парламентських палат, голова Верховного суду, Генеральний секретар Верховної Ради Улему і десять призначених королем членів [12, ст. 44].

Король, як глава держави, є особою недоторканною і вимагає належної поваги. Він призначає керівника уряду із представників партії, яка збрала найбільше голосів на виборах до Палати представників, та інших членів Кабінету і може їх звільнити. Король виступає головою Ради міністрів і скликає її своєю ініціативою, виступає із посланнями нації і парламенту, які не можуть бути предметом обговорення, уповноважений розпустити своїм указом (дахіром) обидві Палати парламенту, є верховним головнокомандувачем збройними силами, призначає і звільняє офіцерів, очолює Раду безпеки [12, ст. 45–48, 51–54]. Король надає акредитацію послам іноземних держав та міжнародних організацій, виступає головою Верховного суду, призначає своїми указами суддів останнього, здійснює помилування, запроваджує надзвичайний стан, за умови якого не може бути розпущений парламент або змінені права та свободи громадян [12, ст. 55–59].

Парламент Марокко складається з Палати представників і Палати радників, які обираються загальним голосуванням терміном на 5 років. Опозиція називається «невід'ємною складовою кожної із палат». Конституція не вказує кількості членів Палати представників, яка визначається органічним законом. Палата ж радників може охоплювати від 90 до 120 членів, три п'ятих яких обираються територіальними колективами, а дві п'ятих – виборчими комісіями регіонів [12, ст. 60, 62, 63]. Члени парламенту не можуть підлягати переслідуванням, розшуку, арешту, затриманню на підставі голосування під час виконання депутатських функцій, за винятком виступів проти монархічної форми правління, мусульманської релігії та зневаги короля [12, ст. 64]. Парламент засідає двічі на рік. Міністри мають доступ до палат і їх комісій і разом із депутатами володіють правом законодавчої ініціативи. Парламент приймає бюджет. У проміжний час між сесіями уряд має право приймати декрети-закони, які затверджуються на наступній сесії [12, ст. 65, 75, 78, 81].

Уряд складається із Прем'єр-міністра, міністрів та державних секретарів. Після призначення королем уряду останній повинен представити парламенту програму дій. Керівник уряду володіє регламентарними повноваженнями і може передавати окремі з них міністрам. Один раз на рік уряд звітує перед парламентом за свою роботу. Члени уряду несуть кримінальну відповідальність за скоєні під час виконання своїх обов'язків правопорушення [12, ст. 87, 88, 90, 94, 101].

Судова система проголошується незалежною від інших гілок влади, а судді – недоторканими. Король призначає суддів на підставі рекомендацій генерального секретаря верховного суду Улема і є гарантом їх незалежності. В Марокко, на відміну від інших арабських монархій, створений і діє Конституційний Суд. Конституційний суд складається із дванадцяти членів, половину яких призначає король, а іншу – парламент. Третина з них переобирається щотири роки. Суд контролює дотримання Конституції та законів [12, ст. 107, 115, 130, 133]. Голова Конституційного суду призначається королем з числа членів, що входять до складу суду, а члени Конституційного Суду обираються з числа відомих осіб, які володіють високим рівнем знань в юридичній сфері та судовою компетентністю, доктринальною чи адміністративною, які займаються своєю професією більше п'ятнадцяти років і визнані за їх неупередженість і чесність [12, ст. 130]. Також в Марокко Конституційний Суд вирішує питання про регулярність виборів членів парламенту та проведення референдуму [12, ст. 130].

Територіальні одиниці – регіони, префектури, провінції та комуни – управляються виборними органами [12, ст. 135]. Рахункова палата контролює використання державних фінансів [12, ст. 147]. Соціально-економічна рада дає оцінку розвитку національної економіки [12, ст. 152]. Нарешті, наголошується неможливість перегляду та змін положень Конституції стосовно мусульманської релігії, монархічної форми правління, демократичного ладу та фундаментальних прав громадян [12, ст. 175].

Відповідно до Конституції Марокко король виступає головою Ради міністрів і володіє повноваженнями видавати закони у міжсесійний період, які затверджуються на наступній сесії, що дає змогу визначити форму правління держави як дуалістичної монархії.

Висновки. Таким чином, конституційний лад королівства Марокко встановлюється та врегульовується Конституцією Марокко. Для нього характерними є орієнтованість на західні правові системи, закріплення повноти і різноманітності національної ідентичності та неподільності суверенітету, поділу влади при монархічній формі правління, проголошення Марокко конституційною монархією, демократичною державою із парламентською формою правління та світською системою влади, закріплення прав людини та їхня гарантованість, територіальна цілісність із поєднанням гарантування місцевого самоврядування та вдосконаленням регіоналізації, проголошення ісламу державною релігією із одночасним гарантуванням громадянам свободи віросповідання, наявності демократичних інституцій, в першу чергу Конституційного суду Марокко, дозволом на існування політичних партій, закріплення мусульманського права як основи правової системи держави. В той же час, не дивлячись на проведення вільних виборів, багатопартійність, саме монарх займає провідну роль у здійсненні влади в державі, в Конституції немає місця реальним гарантіям закріплених прав і свобод людини та процедури їхньої реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі: монографія. Харків: Право, 2015. 353 с.
2. Правова карта сучасного світу: навч. посіб. / Петришин О.В., Лук'янов Д.В., Гетьман Є.А., Гиляка О.С., Зінченко О.В. Видання друге, змінене та доповнене. Харків: Право, 2023. 498 с.
3. Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.
4. Правові системи сучасності: навчальний посібник для магістрів права / Відп. ред. Ю.С. Шемчушенко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 492 с.
5. Гришко Л.М. Основні напрямки модернізації державного ладу в монархіях Арабського Сходу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 3. С. 29–38.
6. Рудик А.О. Формування інституту ту політичної відповідальності глави держави в арабських монархіях. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*. 2020. 22 (28), с. 81–88. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnsdp/article/view/870>.
7. Tahiev Akif. The Shi'i Islamic Martyrdom Narratives of Imam al-Ḥusayn (by Muhammad-Reza Fakhri-Rohani). *American Journal of Islam and Society*, 40 (3-4). 2023. 184–190.
8. Коломієць Ю.М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії. Навчальний посібник. Харків, 2000. 96 с.
9. Сухонос В.В. Методологічні проблеми дослідження монархічної форми правління: термінологія і класифікація постіндустріальної епохи. *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнародної наук. конференції (13-14 грудня 2002 р., Харків, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; Академія правових наук України)*. Харків: Право, 2003. С. 165–169.
10. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм. Монографія. К.: Юридична фірма «Салком», Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
12. Constitution of Morocco 2011. *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Morocco_2011.